

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องผู้นำ เป็นหัวข้อ เรื่องที่สำคัญมาก เรื่องหนึ่งในทางรัฐศาสตร์ ได้รับการนำมาศึกษาวิจัยกันอย่างแพร่หลาย ตลอดจนได้มีผู้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้มากมาย เพื่อให้การศึกษาเรื่องผู้นำในหมู่บ้าน อพป. : ศึกษาเฉพาะกรณีประธานคณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. ในพื้นที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในจังหวัดราชบุรี. นี้มีทิศทางที่ชัดเจน ในบทนี้จึงจะกล่าวถึงแนวความคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับผู้นำ ความเป็นผู้นำ คุณลักษณะของผู้นำในประเด็นต่าง ๆ รวมทั้งแนวความคิดเกี่ยวกับความตื่นตัวทางการเมือง และผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษานี้

แนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

ความหมายของการเป็นผู้นำ

ใน Political Sciences Dictionary ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า ผู้นำเป็นบุคคลซึ่งใช้อิทธิพลได้มากในการควบคุม และกระทำการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ผู้ได้รับอำนาจจากความมั่นคง สถานภาพด้านครอบครัว ชั้น วรณะ ระบบ หรือความมีสติปัญญาดีเลิศ ผู้นำเป็นองค์ประกอบของโครงสร้าง อำนาจของท้องถิ่น ชาติ และชุมชน¹

โรเดอริก เบลล์ (Roderick Bell) ได้ให้ความหมายของความเป็นผู้นำว่า เป็นผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจหรือในตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนเองและของสมาชิกชุมชน²

¹ Jack C. Plano, Milton Greenbury, Ray Olton and Robert E. Riggs, Political Sciences Dictionary (Minsdale, Illinois : The Dryden Press, 1973), p. 134.

² Roderick Bell, David V. Edwards and R. Harrison Wagner, Political Power : A Leader in Theory and Research (New York : The Free Press, 1969), p. 112.

ที.เอ็น.ไวท์เฮด (T.N. Whitehead) มองในแง่ว่า ผู้นำคือบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากคนอื่น ๆ ในกลุ่ม และเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ สามารถชี้แนะหนทางให้ผู้อื่นทำตาม โดยผู้ตามให้ความเชื่อฟัง³

เรย์มอน เจ.เบอร์บี้ (Raymond J. Burby) กล่าวว่า ผู้นำคือบุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเอง สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้⁴

ในความเห็นที่คล้ายกัน เฟรด อี. ไฟด์เนอร์ (Fred E. Fieldler) มีความเห็นว่า ผู้ที่มีความเป็นผู้นำ เป็นบุคคลหนึ่งที่มีอำนาจ มีอิทธิพลในการชี้นำและควบคุมการกระทำ และพฤติกรรมของบุคคลอื่นได้มากกว่าที่บุคคลอื่นจะกระทำต่อบุคคลนั้น⁵

ความหมายของการเป็นผู้นำนี้ เซซิล กิบบ์ ได้จำแนกออกเป็น 6 ประเภท คือ⁶

1. ความหมายในเชิงตำแหน่ง
2. ความหมายในเชิงพฤติกรรม
3. ความหมายในเชิงสังคมมิติ หรือในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสมาชิก
4. ความหมายในเชิงอิทธิพลที่ผู้นำมีต่อกลุ่ม
5. ความหมายในเชิงอิทธิพลที่ผู้นำมีต่อการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม
6. ความหมายในเชิงหน้าที่

³T.N. Whitehead, Leadership in Free Society (Readings, Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1972), p.43.

⁴Raymond J. Burby, Fundamental of Leadership (Readings, Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1972), p.43.

⁵Fred E. Fieldler, A Theory of Leadership (New York : McGraw-Hill Book Company, 1967), p.8.

⁶Cecil A. Gibb, "Definition of the Leader," Perspectives on the Group Process, 2nd ed. (New York : Houghton Mifflin Company, 1970), pp. 156-168.

ส่วน เบิร์นฮาร์ด เอ็ม. บาสส์ (Bernard M. Bass) ได้พิจารณาความเป็นผู้นำ โดยจำแนกลักษณะของการ เป็นผู้นำออกเป็น 4 ลักษณะคือ⁷

1. การจำแนกตามสถานภาพ (status) หมายถึง ลักษณะของการ เป็นผู้นำจะมี ลักษณะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความสำคัญของตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่
2. การจำแนกตามการยกย่องนับถือ (esteem) หมายถึง ลักษณะของการ เป็นผู้นำ เกิดจากการได้รับความเคารพยกย่อง โดยวิธีการเลือกแบบสังคมมิติ (socio-metric choice) ซึ่งหมายถึงสภาพความผูกพันใกล้ชิดระหว่างบุคคลในแต่ละกลุ่มสังคม
3. การจำแนกตามพฤติกรรม (behavior) หมายถึง ลักษณะการ เป็นผู้นำเกิดจาก การประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำ ถ้ามีตำแหน่งที่ต่างกัน ย่อมมีพฤติกรรมในการ เป็นผู้นำที่แตกต่างกันออกไปด้วย
4. การจำแนกตามการมีอิทธิพล (influence) หมายถึง ลักษณะของการ เป็นผู้นำ เกิดจากการมีอิทธิพลเหนือคนอื่น และชักนำให้คนอื่นปฏิบัติตาม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ตาม เป้าหมาย

จากความหมายของความเป็นผู้นำที่นำมากล่าว ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับผู้ที่อยู่ในสถานภาพ หรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำหรือมีอำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ที่เป็นการศึกษา บุคคลที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ และ เป็นผู้นำประเภทที่เกิดจากการมีตำแหน่งหรือสถานภาพ เป็นผู้นำ คือ ประธานคณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. ซึ่งตามกฎหมายถือเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองคนในหมู่บ้าน และให้อำนาจในการ เป็นผู้นำไว้ด้วย

แต่นอกจากตำแหน่งจะทำให้เกิดความเป็นผู้นำแล้ว ผู้ที่มีตำแหน่ง เป็นผู้นำต้องมีความ สามารถในการควบคุมชักจูง ชี้นำ สมาชิกภาพในกลุ่มได้ ซึ่งการที่จะกระทำได้สำเร็จผู้นำจะต้อง มีอำนาจหรืออิทธิพลในการทำให้เกิดการยอมรับขึ้นได้ แสดงถึงว่านอกจากตำแหน่งจะเป็นคุณสมบัติ ของผู้นำแล้ว ผู้ที่จะเป็นผู้นำจะต้องมีคุณสมบัติอื่น ๆ อีก เช่น อำนาจ อิทธิพล การยอมรับนับถือจึง จะทำให้ความเป็นผู้นำดำรงอยู่ได้ ซึ่งก็ตรงวัตถุประสงค์ของการศึกษาในที่นี้ที่ต้องการพิจารณาว่า ผู้ที่มีตำแหน่ง เป็นผู้นำคือประธานคณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. ต้องมีปัจจัยอื่นใดอีกจึงจะทำให้ ประสพผลในการ เป็นผู้นำ จึงจะได้นำแนวความคิด เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้นำมากล่าวถึงไว้ เพื่อนำ

⁷ Bernard M. Bass, Leadership Psychology and Organization Behavior (New York : Harper and Row, 1950), pp. 87-89.

ไปใช้ในการศึกษาคูณลักษณะของผู้นำในหมู่บ้าน อพป. ต่อไป

คุณสมบัติของผู้นำ

นักรัฐศาสตร์ที่ศึกษาผู้นำหรือชนชั้นนำทางการเมืองต่างมีความเชื่อว่าการที่บุคคลจะได้รับความยอมรับจากประชาชนให้เป็นผู้นำนั้น มีสาเหตุมาจากอำนาจและอิทธิพลที่บุคคลนั้นมีอยู่ ดังเช่น โรเบิร์ต เอ. ดาห์ล (Robert A. Dahl) กล่าวถึงชนชั้นนำว่า เป็นชนกลุ่มน้อยแต่เป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพล และสามารถใช้อำนาจอิทธิพลควบคุมชนกลุ่มมากที่ไม่มีอำนาจและอิทธิพล⁸

ในความคิดที่คล้ายคลึงกัน C. Wright Mills กล่าวว่า ชนชั้นนำคือกลุ่มที่อยู่ในฐานะที่สามารถกระทำการตัดสินใจที่มีผลตามมา พวกเขาจะทำการตัดสินใจดังกล่าวหรือไม่ ไม่สำคัญกว่าการที่พวกเขาอยู่ในตำแหน่งเช่นนั้นจริง ๆ และชนชั้นแห่งอำนาจนี้จะสั่งการในสายการบังคับบัญชาและองค์การของสังคมสมัยใหม่ การครอบครองตำแหน่งบัญชาการอันเป็นที่รวมศูนย์อำนาจ และครอบครองความมั่งคั่ง ชื่อเสียงที่นำสู่ความสบายของกลุ่มตน⁹

โทมัส แคลรี และโรเบิร์ต ลุก (Thomas C. Clary and Robert A. Luke) กล่าวสรุปถึงอำนาจว่า อำนาจหมายถึงความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลอื่นให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ที่ควบคุม การเป็นผู้ที่มีอำนาจคือการเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งบุคคลเหล่านั้นจะไม่กระทำ¹⁰

ในทัศนะของนักรัฐศาสตร์ไทย ชัยอนันต์ สมุทวณิช กล่าวถึงชนชั้นนำว่า หมายถึงกลุ่มบุคคลใด ๆ ก็ตามในสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ และมีชื่อเสียง ฉะนั้น ชนชั้นนำจึงอาจรวมถึง

⁸ Robert A. Dahl, "A Critique of the Ruling Elite Model," American Political Science Review, 52 (June 1958) : 463-469.

⁹ C. Wright Mills, The Power Elite (London : Oxford University Press, 1956), pp. 3-4.

¹⁰ Thomas C. Clary and Robert A. Luke, "Organizational and Individual Power," Training and Development Journal, 29, 4 (1975) : 42.

บุคคลที่มีตำแหน่งสูง มีอำนาจในหน้าที่ราชการ"¹¹

จักรกฤษณ์ นรมิตินฤการ กล่าวไว้ว่า ชนชั้นนำหมายถึงบุคคลในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติที่น่าปรารถนาโดยทั่วไป ในระดับที่ค่อนข้างสูงเป็นพิเศษอยู่ ไม่ว่าจะมียุ่เพียงประการเดียว หรือหลายประการรวมกันก็ตาม บุคคลชั้นนำอาจจะเป็นผู้ที่มียุ่อำนาจได้รับการยกย่องนับถือ มีทรัพย์สินหรือความสามารถหลาย ๆ ด้าน คุณสมบัติดังนี้อาจจะเป็นเพียงประการเดียว หรือหลายประการรวมกันก็ได้¹²

ส่วน ระคม วงษ์น้อย ชนชั้นนำหมายถึง คนกลุ่มน้อยที่อยู่บนจุดสุดยอดปิรามิดของการแบ่งชั้นทางสังคม คนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุด ครอบครองทรัพย์สินและความร่ำรวยมากที่สุด หรือมากกว่าคนอื่น ๆ ในสังคมหรือชุมชน และคนกลุ่มน้อยนี้ได้อาศัยความได้เปรียบดังกล่าว เข้าถึงหรือ เข้าควบคุมการตัดสินใจของสังคมและชุมชนเอาไว้ ซึ่งในปัจจุบันการควบคุมอำนาจตัดสินใจดังกล่าวก็คืออำนาจปกครองนั่นเอง¹³

จากที่กล่าวมา จะ เห็นได้ว่านักรัฐศาสตร์มองว่าผู้นำหรือกลุ่มชนชั้นนำเป็นผู้ที่ต้องมียุ่อำนาจ การมียุ่อำนาจ เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บุคคลอื่นยอมรับความเป็นผู้นำ และปฏิบัติตามความต้องการ นอกจากนี้ผู้นำยังต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติในการครอบครองสิ่งต่าง ๆ อีก เช่น เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย ครอบครองทรัพย์สิน มีชื่อเสียง เกียรติยศ หรือมีความสามารถใดเป็นพิเศษ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นทรัพยากรทางการเมืองหรือทรัพยากรอำนาจ ที่ผู้นำจะนำมาใช้เพื่อให้เกิดอำนาจขึ้น ซึ่งใครจะสามารถนำมาใช้ในการสร้างความเป็นผู้นำได้แค่ไหนอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป โรเบิร์ต เอ. ดาห์ล ได้แยกความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรทางการเมือง (political resources)

¹¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ชนชั้นปกครอง," วิเทศทหาร, 5(1 มกราคม 2511), หน้า 58-71.

¹² จักรกฤษณ์ นรมิตินฤการ, บุคคลชั้นนำ โครงสร้างอำนาจและการเมืองในชุมชนไทย (กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2513), หน้า 21.

¹³ ระคม วงษ์น้อย, "แนวความคิด เรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน" เอกสารวิจัยหมายเลข 10 ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527, หน้า 10.

กับความมีอำนาจมากกว่าของบุคคลไว้ดังนี้¹⁴

1. บุคคลนั้นมีทรัพยากรทางการเมือง (Political Resources) อยู่ในครอบครองมากกว่าบุคคลอื่น
2. แม้จะมีทรัพยากรทางการเมืองในครอบครองเท่ากัน บุคคลบางคนอาจจะใช้ทรัพยากรทางการเมืองได้มากกว่าบุคคลอื่น
3. แม้จะมีทรัพยากรทางการเมืองในครอบครองเท่ากัน แต่บุคคลบางคนใช้ทรัพยากรทางการเมืองได้ชำนาญและมีประสิทธิภาพมากกว่าบุคคลอื่น

สำหรับทรัพยากรทางการเมืองที่สำคัญนั้น คาทล กล่าวถึงความมั่งคั่ง ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ความสามารถในการควบคุมข้อมูลต่าง ๆ ตำแหน่งในทางสาธารณะ การได้รับความนิยมนจากประชาชนอย่างกว้างขวาง การมีพรรคพวกและบริวารที่มีวินัยและจงรักภักดี ตลอดจนการควบคุมหน่วยงานที่ไวต่อข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล¹⁵

ดังนั้น การที่บุคคลจะเป็นผู้นำหรือเป็นผู้มีอำนาจ จึงขึ้นอยู่กับการครอบครองความสามารถ ความชำนาญ และประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรทางการเมือง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่แตกต่างกันของผู้นำแต่ละคน

ผู้นำกับความตื่นตัวทางการเมือง

นอกจากคุณสมบัติต่าง ๆ ของผู้นำที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว คุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรนำมาพิจารณาความเป็นผู้นำ คือ ความตื่นตัวทางการเมืองของผู้นำ เพราะผู้ที่เป็ผู้นำมีหน้าที่หรือบทบาทที่สืบเนื่องมาจากตำแหน่งหรือสถานภาพความเป็นผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่สำคัญ คือ การตัดสินใจหรือกระทำการเพื่อชุมชนที่ตนเป็นผู้นำอยู่ ดังนั้นผู้นำจึงควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ กระตือรือร้นในการติดตามข่าวสารทางการเมืองการปกครอง เพื่อประโยชน์ในการวินิจฉัยปัญหา และตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องที่สุด

¹⁴ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis (New Delhi : Prentice-Hall India Private Limited, 1975), p. 28.

¹⁵ Ibid., p.86.

อำพล สิงทโกวินท์ และสวัสดิ์ กฤตรัชดนันต์ ให้ความหมายของความตื่นตัวทางการเมืองว่า หมายถึงความรู้ ความเข้าใจของประชาชน เกี่ยวกับการเมืองและการเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินการทางการเมือง¹⁶ ซึ่งทั้งสองประการนี้มีความเกี่ยวข้องกันเป็นอย่างมาก คือ การมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองมีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ดังที่ได้มีการยอมรับกันไว้ว่าผู้ที่มีความรู้ลึกซึ้งสำนักทางการเมือง อันเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมทางการเมืองต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองคือ ต้องมีความรู้ ความเชื่อ และโลกทัศน์เกี่ยวกับระบบการเมือง ความคงอยู่และการปฏิบัติการของระบบการเมือง บุคคลต้องมีความรู้ลึกซึ้งจึงจะมีความสำนึกทางการเมืองได้¹⁷

การที่บุคคลสนใจติดตาม เรื่องราวทางการเมืองตลอดจนกิจการและผลงานของรัฐบาล มีความรู้ความเข้าใจ แสดงถึงความสนใจทางการเมืองอันถือได้ว่าเป็นความสำนึกทางการเมือง เมื่อบุคคลมีความสนใจทางการเมืองก็มีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง¹⁸

การมีส่วนร่วมทางการเมืองนี้ ฮันติงตัน และโตมิง เกซ ให้ความหมายไว้ว่าหมายถึง กิจกรรมหรือการกระทำของประชาชนที่ต้องมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาล โดยที่การกระทำหรือความพยายามนั้น เป็นไปได้ทั้งถูกต้องหรือไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ใช้กำลังหรือไม่ใช้กำลัง สำเร็จหรือล้มเหลว ทั้งที่สมัครใจหรือไม่สมัครใจ รวมถึงการเลือกตั้ง การร่วมในการรณรงค์หาเสียง

¹⁶อำพล สิงทโกวินท์ และสวัสดิ์ กฤตรัชดนันต์, รายงานวิจัยเรื่อง ความตื่นตัวทางการเมืองกับการสื่อสาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516, หน้า 11.

¹⁷James S. Coleman, "Introduction," in Education and Political Development, ed. James S. Coleman (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1968), p. 18.

¹⁸สุจิต บุญบงการ, วรรณไวทยาการ : รัฐศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 11.

การรวมตัวเพื่อโน้มน้าวหรือกดดันรัฐบาล การประท้วง และการใช้กำลังรุนแรง¹⁹

เซอร์เบิร์ต แมคคอสกี ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่า เป็นการกระทำโดยความสมัครใจของสมาชิกในสังคม เพื่อมีส่วนในการคัดเลือกผู้ปกครองและการกำหนดนโยบายสาธารณะทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม กิจกรรมเหล่านี้ได้แก่ การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง การสนใจติดตามข่าวสารทางการเมือง การอภิปรายพูดคุยในประเด็นทางการเมือง การร่วมประชุมทางการเมือง การให้ความสนับสนุนผู้สมัครหรือพรรคการเมืองในด้านการเงิน การติดต่อกับผู้แทนราษฎร²⁰

ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ยกมากล่าวไว้นี้เป็นส่วนหนึ่งของความหมายที่นักวิชาการให้ไว้มากมาย ประเด็นที่มองเห็นได้ชัดในความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองคือ เป็นพฤติกรรมของประชาชนในทางการเมือง ซึ่งก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ตามแต่ที่บุคคลต่าง ๆ จะกระทำกัน

สำหรับในการวิจัยนี้จะได้นำแนวความคิดที่กล่าวมา เป็นกรอบและแนวทางในการศึกษา โดยจะดูว่าทรัพยากรทางการเมืองมีปัจจัยใดที่มีส่วนในการสร้างความเป็นผู้นำและผู้นำมีทรัพยากรทางการเมืองแตกต่างกันอย่างไร และนอกจากปัจจัยที่ถูกระบุเป็นทรัพยากรทางการเมืองตามแนวความคิดที่กล่าวมา ความสามารถพิเศษหรือคุณสมบัติของผู้นำแต่ละคนที่ต้องมีในสภาพที่ต่างกันของผู้นำในการวิจัยนี้เป็นอย่างไร

¹⁹Samuel P. Huntington and George I. Dominguez, "Political Participation," in Handbook of Political Science, Volume 3, ed. Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby (Readings, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing, 1975), P. 33.

²⁰Herbert McClosky, "Political Participation." International Encyclopedia of the Social Science Volume 23 (1968) .: 252-253.

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การที่ผู้นำเป็นความจำเป็นที่ทุกสังคมจะต้องมี ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับผู้นำเป็นไปอย่างแพร่หลาย ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาผู้นำในชุมชนในระดับตำบลและหมู่บ้าน ซึ่งเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศทำการศึกษากันมา เป็นระยะเวลายาวนานหลายสิบปี มีทั้งที่เป็นผลงานของนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา นักรัฐศาสตร์ นักรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงความสนใจที่จะหาคำตอบเกี่ยวกับผู้นำระดับชุมชนของนักวิชาการได้เป็นอย่างดี ผลงานวิจัยที่มีได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำในประเด็นต่าง ๆ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

สุเทพ สุนทร เกสัช²¹ ได้ศึกษาลักษณะความเป็นผู้นำท้องถิ่นในหมู่บ้าน อำเภอรำางเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าผู้นำมีทั้งที่เป็นทางการคือมาจากการเลือกตั้งของชาวบ้าน การแต่งตั้งของทางราชการหรือมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ และผู้นำชนิดไม่เป็นทางการคือผู้ที่ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ แต่มีอิทธิพลส่วนตัวหรือได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน และผู้นำทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการนี้ ต่างเป็นผลผลิตที่เกิดมาจากโครงสร้างสังคมตามแบบดั้งเดิมที่มีความรู้และประสบการณ์ชีวิตเป็นสิ่งที่แสวงหาได้จากสิ่งแวดล้อมและการเสี่ยงภัย จากก้าวร้าว การท่องเที่ยว ค้าขาย การเป็นทหารรับจ้าง หรือการเป็นพวกปล้น สิ่งที่ได้จากสังคมคือการศึกษาชั้นประถม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นมากในสังคมที่ชาวบ้านต้องการความคุ้มครองทั้งทางร่างกายและจิตใจ เมื่อผู้นำเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการคุ้มครองชาวบ้านในทุกด้าน ชาวบ้านจะให้ความไว้วางใจจะยอมรับนับถือ ดังเช่นผู้ใหญ่บ้านที่ศึกษา เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการทำเครื่องรางของขลัง การรักษาความเจ็บป่วย การปราบปรามโจรผู้ร้าย คุณสมบัติส่วนตัวทำให้ผู้ใหญ่บ้านได้รับการยอมรับในความเป็นผู้นำ

การศึกษาลักษณะผู้นำในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของจำัด อัมโยต์ โดยศึกษาที่หมู่บ้านโนนลาน อำเภอกุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ได้กล่าวถึงผู้นำที่มาจากการแต่งตั้งมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ เช่นผู้ใหญ่บ้าน ว่านอกจากจะมีตำแหน่งทางราชการแล้วจำเป็นต้องมีคุณสมบัติส่วนตัว

²¹ สุเทพ สุนทร เกสัช, รายงานการวิจัย เรื่องการศึกษาหมู่บ้านอย่างใกล้ชิดเกี่ยวกับลักษณะผู้นำท้องถิ่น อำเภอรำางเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (พระนคร: กองวิจัยและประเมินผลกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2510).

เป็นเครื่องสนับสนุน จึงจะได้รับความเคารพยำเกรงอย่างจริงจัง คือ อาวุโส ความมั่งคั่ง มีอำนาจ
ควบคุมโดยผ่านความเกี่ยวพันทางครอบครัว (ในกรณีที่ เป็นหัวหน้าครอบครัวขนาดใหญ่) หรือโดย
ผ่านความเป็นมิตร การมีการศึกษาดี นิสัยใจคอดี และมีศีลธรรมดี ผู้นำจะต้องมีคุณสมบัติพิเศษส่วนตัว
สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลาย ๆ สิ่ง สนับสนุนการได้รับการยอมรับเป็นผู้นำในท้องถิ่น ²²

พทยา สายชู ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่น คือผู้ใหญ่บ้านไว้ 2 ชั้น ชั้นแรก เป็นการ
ศึกษาสภาพหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เช่นเดียวกับ
จำก อัมโยต์ ในงานวิจัยชั้นนี้ พทยาพบว่า การมีตำแหน่งหน้าที่ เป็นผู้ใหญ่บ้านไม่ได้ทำให้เกิดการ
ยอมรับทั้งหมด ได้รับการต่อต้านจากผู้ที่ไม่ยอมรับอำนาจ และกลุ่มผู้ที่พ่ายแพ้ในการแข่งขันกันเป็น
ผู้ใหญ่บ้าน และในฐานะที่เป็นตัวกลางระหว่างทางราชการกับประชาชน ผู้ใหญ่บ้านต้องพยายาม
รักษาผลประโยชน์ของชาวบ้านไว้ เพื่อมิให้สูญเสียการยอมรับ และผู้ใหญ่บ้านที่อายุน้อยมักไม่มีอิทธิพล
เหนือชาวบ้านที่อาวุโส ส่วนผู้ใหญ่บ้านที่แก่ไปก็มีความคิดที่จะรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ได้ช้า ²³

ส่วนในการศึกษาลักษณะผู้นำท้องถิ่นในภาคใต้ พทยา สายชู ได้ชี้ว่าการที่ผู้ใหญ่บ้านได้
รับการยอมรับ เชื่อฟังจากชาวบ้าน เพราะทางราชการเป็นผู้แต่งตั้งและมอบหมายอำนาจหน้าที่ให้
กับผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ผู้ใหญ่บ้านในระบบการปกครองมักจะเป็นญาติรุ่นอาวุโสจากตระกูลดั้งเดิม
ของหมู่บ้านของชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านต้องมีความรู้ทางศาสนาและใกล้ชิดผู้นำทางศาสนาจึงจะทำให้
ประชาชนไม่กล้าคิดถกเถียงหรือขัดขืนอำนาจ และเช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ผู้ใหญ่บ้านทางภาคใต้ต้องรักษาผลประโยชน์ของลูกบ้านและของทางราชการให้พอดีทั้งสองฝ่าย ²⁴

²² จำก อัมโยต์, "ลักษณะผู้นำในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ," ใน สังคมวิทยา
ของหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, สุเทพ สุนทรเกษม, แปลและบรรณาธิการ (แผนกวิชา
สังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511).

²³ พทยา สายชู, รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวง
มหาดไทย, 2505.

²⁴ พทยา สายชู, รายงานการศึกษาลักษณะผู้นำท้องถิ่นในเขตพัฒนาภาคใต้ ตาม
โครงการศึกษาวิจัยร่วมของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อัดสำเนา).

คณะกรรมการสาขารัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ สภาวิจัยแห่งชาติ ศึกษาเรื่อง ผู้นำในชนบทของประเทศไทย พบว่าผู้นำในชนบทมักมีลักษณะที่สำคัญ ๆ คือ เป็นบุคคลที่มีความ อาวุโส เป็นบุคคลที่มีการศึกษามากกว่าชาวบ้านทั่วไป (มีความรู้พื้นฐานทางศาสนาอิสลามในภาคใต้) เป็นผู้มีความมั่งคั่ง เป็นผู้มีความกล้าหาญ เป็นผู้มีความสามารถปกป้องคุ้มครองความปลอดภัย เป็นผู้ มีประสบการณ์พิเศษ เช่น เคยเป็นข้าราชการมาก่อน เป็นหมอแผนโบราณ ส่วนบทบาทนั้นผู้นำ ส่วนใหญ่จะมีบทบาทเกี่ยวกับการให้บริการชาวบ้านด้วยความเสียสละ เพื่อท้องถิ่น อยากรเห็นความ เจริญ มั่งมันที่จะทำความดีทุกวิถีทาง เพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ต้องการที่จะกระทำตนให้ เป็นตัวอย่าง ในบทสรุปว่าด้วยเหตุที่ผู้นำได้รับความนิยมนับถือนั้นมี 6 ประการคือ ผู้นำต้องเป็น ผู้เสียสละและให้ความช่วยเหลือแก่คนทั่วไปทุกกรณี มีความซื่อสัตย์ ซื่อจริงทำจริง ประกอบการ ทำมาหากินในทางสุจริตและเป็นตัวอย่างที่ดี มีความเป็นกันเอง เป็นที่พึ่งของทุกคนได้ และประการ สุดท้ายคือ มีตำแหน่งหน้าที่ มีธรรมะ และมีความโอบอ้อมอารี²⁵

จักรกฤษณ์ นรมิตผดุงการ ได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของบุคคลชั้นนำในชุมชน เทศบาล 2 แห่ง คือ บางทรายกับบ้านหิน พบว่าตำแหน่งหน้าที่และฐานะ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของชนชั้นนำใน เทศบาลทั้งสองแห่ง บุคคลที่เป็นชนชั้นนำต่าง เป็นผู้ที่ดำรงหรือ เคยดำรงตำแหน่งสำคัญมาก่อน หรือ มีฐานะความเป็นอยู่มั่งคั่ง หรือทั้งดำรงตำแหน่งสำคัญและมีฐานะทั้งคั่งด้วย ส่วนคุณสมบัติรองที่เป็น ส่วนที่ช่วยส่งเสริมอำนาจหรืออิทธิพลของชนชั้นนำแต่ละคนให้เด่นชัดขึ้น เช่น สถานที่เกิด ระยะเวลา ที่อาศัยในชุมชน เพศ สัญชาติและเชื้อชาติ การนับถือศาสนา อายุ สถานภาพสมรส และ การศึกษา²⁶

ระคม วงษ์น้อย ได้ทำการศึกษาชุมชนหมู่บ้านทางภาคกลางและภาคเหนือ เปรียบเทียบ กัน พบว่ามีตัวแปร 7 ตัว คือรายได้ การถือครองที่ดิน อาชีพ การศึกษา การมีตำแหน่ง การใช้ สื่อสารมวลชน และการมีโลกทัศน์กว้าง เป็นตัวแปรที่ทำให้ชนชั้นนำมีความแตกต่างจากประชาชน

²⁵ สภาวิจัยแห่งชาติ, คณะกรรมการสาขารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, รายงาน การวิจัยเรื่อง "ผู้นำในชนบทของประเทศไทย" (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514.)

²⁶ จักรกฤษณ์ นรมิตผดุงการ, บุคคลชั้นนำ โครงสร้างแห่งอำนาจและการเมืองในชุมชนไทย (นครหลวง: สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2513).

ทั่วไป โดยตัวแปร การมีตำแหน่งและรายได้ อธิบายการเป็นชนชั้นนำได้มากที่สุด²⁷

สมจิต บัญญาศักดิ์ ได้ศึกษาชนชั้นนำในชุมชนชนบทที่มีการพัฒนาอยู่ในระดับพัฒนาแล้วกับชนบทที่กำลังพัฒนาสองหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือ พบว่าในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาแล้วชนชั้นนำที่มีอำนาจสูงสุดโทมนำบ้านคือ ชนชั้นนำที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจ ส่วนชุมชนที่กำลังพัฒนาชนชั้นนำที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้มีอำนาจ การตัดสินใจที่สำคัญที่สุด คุณลักษณะของการ เป็นชนชั้นนำที่ศึกษาพบคือ การดำรงตำแหน่ง ความร่ำรวย การผ่านการอบรม อายุ การศึกษา การเคยดำรงตำแหน่ง²⁸

ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี ศึกษาชนชั้นนำในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เปรียบเทียบหมู่บ้านที่พัฒนากับหมู่บ้านที่กำลังพัฒนา พบว่าในชุมชนที่ระดับการพัฒนาคำ การดำรงตำแหน่งสำคัญ และการมีอายุ อาวุโส เป็นคุณสมบัติสำคัญของชนชั้นนำ คุณสมบัติรองลงมาคือ การติดตามอ่านหนังสือพิมพ์และการติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมากกว่าประชาชนธรรมดา ส่วนชุมชนที่มีความเจริญทาง เศรษฐกิจ คุณสมบัติของชนชั้นนำคือการดำรงตำแหน่งสำคัญ และมีรายได้สูง คุณสมบัติรองลงมาคือมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล²⁹

นิคม สุวรรณรุ่งเรือง³⁰ ศึกษาชนชั้นนำในชุมชนชาวไทยมุสลิมที่พัฒนาแล้ว กับที่กำลังพัฒนาในจังหวัดปัตตานี พบว่า ชุมชนชาวไทยมุสลิมที่พัฒนาแล้ว ชนชั้นนำของชุมชนคือบุคคลที่ดำรง

²⁷ Radom Wongnom, "Opinion Leadership and Elite in Rural Thailand : A Case Study of Two Villages" (Ph.D. Dissertation in Political Science Department of Political Science University of California Los Angeles, 1980).

²⁸ สมจิต บัญญาศักดิ์, "ชนชั้นนำ อำนาจ โครงสร้างอำนาจชุมชน การศึกษาเปรียบเทียบสองหมู่บ้านภาคเหนือ" (สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528).

²⁹ ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี, "ชนชั้นนำ โครงสร้างอำนาจและทัศนคติทางการเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณี 2 หมู่บ้านในโครงการทุ่งกุลาร้องไห้" (สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529).

³⁰ นิคม สุวรรณรุ่งเรือง, "ชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจของชุมชนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้" (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531).

ตำแหน่งทางการและบุคคลที่ดำรงตำแหน่งผู้นำศาสนาอิสลาม มีคุณสมบัติสำคัญคือ ดำรงตำแหน่งทางสังคมมาก เคยดำรงตำแหน่งมาก่อน มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่งมานาน มีรายได้สูง การศึกษาสายศาสนาสูง เคยผ่านการอบรมมาก ติดต่อกับเจ้าหน้าที่มาก เป็นญาติชนชั้นนำเก่า เป็นคนในท้องถิ่น อยู่ในชุมชนมานาน มีความรู้ความเข้าใจหลักศาสนาดี และคุณสมบัติที่อธิบายการเป็นชนชั้นนำได้ดีที่สุดคือ การอบรมในโครงการต่าง ๆ การดำรงตำแหน่งทางการ เคยดำรงตำแหน่ง การเป็นสมาชิกองค์การ การเป็นญาติกับชนชั้นนำเก่า การดำรงตำแหน่งสังคม และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ตามลำดับ ส่วนชุมชนชาวไทยมุสลิมที่กำลังพัฒนาชนชั้นนำของชุมชนคือ บุคคลที่ดำรงตำแหน่งทางการและบุคคลที่ดำรงตำแหน่งผู้นำศาสนาอิสลาม เช่นกัน

คุณสมบัติที่สำคัญคือ ดำรงตำแหน่งสังคมมาก มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่งมานาน มีรายได้สูง เป็นสมาชิกองค์การ เคยผ่านการอบรมมาก ติดต่อกับเจ้าหน้าที่มาก เป็นคนในท้องถิ่น อยู่ในท้องถิ่นมานาน และมีความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาดี คุณสมบัติที่อธิบายความเป็นบุคคลชั้นนำได้ดีที่สุดคือ การอบรมในโครงการต่าง ๆ ระยะเวลาอยู่ในชุมชน การดำรงตำแหน่งทางสังคม การดำรงตำแหน่งทางการ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนา และการเคยดำรงตำแหน่งตามลำดับ

ในด้านการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา งานวิจัยของ อ่ำพล สิงห์โกวินท์ กับสวัสดิ์ กฤตรัชต์นันต์ ซึ่งเป็นการศึกษาการตื่นตัวของทางการเมืองอันเกิดจากอิทธิพลของการสื่อสาร โดยดูจากความรู้เกี่ยวกับบุคคลสำคัญ ๆ และสถาบันทางการเมือง กับพฤติกรรมทางการเมือง คือการมีส่วนร่วมในทางการเมือง โดยการไปใช้สิทธิเลือกตั้งกับการสนใจติดตามข่าวสารเหตุการณ์บ้านเมือง ผลการศึกษาคือประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งกันมาก แต่มีความรู้เกี่ยวกับบุคคลสำคัญและสถาบันการปกครองประเทศน้อย และการรับรู้ข่าวสารมีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจในทางการเมือง และการตื่นตัวของทางการเมือง³¹

ร.ต.ต. มนู เนตร โภภลทัต ได้ศึกษาเปรียบเทียบคุณสมบัติของผู้นำโดยธรรมชาติ จาก การสรรหาของตำรวจตระเวนชายแดนในหมู่บ้านที่เป็นเขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ในจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ผู้นำตามธรรมชาติจะมีลักษณะเด่นกว่าผู้ตามในเรื่องของการเปิดรับสื่อมวลชน ความเชื่อมั่น

³¹ อ่ำพล สิงห์โกวินท์ และสวัสดิ์ กฤตรัชต์นันต์, รายงานวิจัยเรื่องความตื่นตัวของทางการเมืองกับการสื่อสาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

ในตนเอง การมีส่วนร่วมทางการเมือง การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม ตลอดจนมีสถานภาพทางสังคมและทัศนคติ เป็นประชาธิปไตยมากกว่าผู้ตาม³²

ส่วนสมชัย รักวิจิตร ในการศึกษาความเป็นผู้นำในหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ชี้ให้เห็นไว้ว่า ผู้นำในหมู่บ้านโดยทั่วไปเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในข่าวสารต่าง ๆ ดีกว่าผู้ที่มีได้เป็นผู้นำ และมีการติดต่อกับโลกภายนอกค่อนข้างกว้างขวาง และมักได้รับการสนับสนุนจากทางราชการมากกว่าชาวบ้านทั่วไป³³

จากงานวิจัยที่กล่าวมาล้วนยอมรับผู้ที่มีความ เป็นผู้นำหรือชนชั้นนำว่า เป็นผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ แต่นอกจากมีตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้นำแล้ว ปัจจัยหรือคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของผู้นำที่งานวิจัยที่ผ่านมาแทบทุกชิ้นยอมรับไว้คือ ความมั่งคั่งหรือการมีฐานะ คุณสมบัติอื่น ๆ ที่ทั่วไปที่กล่าวถึงคือ อายุ ความรู้ ความชำนาญ ระยะเวลาการอาศัยในชุมชน สถานที่เกิด การผ่านการอบรม การถือครองที่ดิน ความตื่นตัวทางการเมือง เป็นต้น คุณสมบัติพิเศษที่ผู้นำในบางพื้นที่จะต้องมี เช่น การมีความรู้ทางศาสนา การมีความรู้ทางการแพทย์ การมีความรู้ในเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นต้น ซึ่งจะได้พิจารณากันต่อไปว่าในชุมชนลักษณะพิเศษที่เลือกมาทำการศึกษาผู้นำคือ ประธานคณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. ทั้ง 2 แห่ง จะมีคุณสมบัติอย่างไร

³² ร.ต.ต.บุญเนตร ไกมลทัต, "การเปรียบเทียบคุณสมบัติของผู้นำโดยธรรมชาติจากการสรรหาของตำรวจตระเวนชายแดนกับประชาชนในหมู่บ้านที่เป็น เขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์กิ่งอำเภอเสนางคณิกม จังหวัดอุบลราชธานี" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525).

³³ สมชัย รักวิจิตร, ความเป็นผู้นำในหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, ศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหารระหว่างไทย-สหรัฐ ประเทศไทย, หน้า 229.